

- узагальнення понять: синтез окремих (часткових) понять у більш загальні шляхом абстрагування від загальних істотних ознак і поширення їх на всі предмети та явища, описані окремими (приватними) поняттями;
- поглиблення змісту понять новими теоретичними знаннями та використання їх для більш глибокого розуміння досліджуваних процесів і явищ.

Висновки. Таким чином, інтеграція, безумовно, збагачує економічну науку, озброює її інструментами розрахунків, прогнозів, оцінок. Математика, у свою чергу, одержує стимул розвитку завдяки відкриттю нових галузей застосування в різноманітних економічних і фінансових завданнях.

Література

1. Кудрявцев Л.Д. Современная математика и её преподавание / Л.Д. Кудрявцев. – М. : Наука, 1980. – 51 с.
2. Моисеев Н.Н. Человек, среда, общество. Проблемы формализованного описания / Н.Н. Моисеев. – М. : Наука, 1982. – 240 с.
3. Новикова В. Экономическая грамотность старшеклассников – одно из условий конкурентоспособности выпускников / В. Новикова // Народное образование. – 2005. – № 10. – С. 185–186.
4. Самарский А.А. Математическое моделирование. Процессы в сложных экономических и экологических системах / А.А. Самарский, Н.Н. Моисеев, А.А. Петров. – М. : Наука, 1986. – 239 с.
5. Слєпкань З.І. Методика навчання математики : підручник для студентів матем. спеціальностей педаг. навч. закладів / З.І. Слєпкань. – К. : Зодіак-ЕКО, 2000. – 512 с.
6. Шапиро М.М. Использование задач с практическим содержанием в обучении математике / М.М. Шапиро. – М. : Просвещение, 1990. – 95 с.

ЧУМАКОВА А.А.

ДО ПИТАННЯ ЗНАЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

Екологічні катастрофи, зміни умов життєдіяльності потребують від індивіда освоєння генетичних, удосконалення вже набутих та опанування нових засобів адаптації. Для людей у процесі еволюції біологічна та соціальна складові адаптації стали невід’ємними. Сучасна наука трактує адаптивність як здібність особистості пристосовуватися до умов, що змінюються, або як якість, що притаманна всьому живому. У педагогіці процеси соціалізації, адаптації до соціальних умов, соціальна адаптація визнаються важливими. Особливо гостро це питання постає при організації педагогічної взаємодії з дітьми, що мають порушення у сфері психофізіології.

У психолого-педагогічній літературі поняття “адаптація” має низку інтерпретацій у зв’язку з різними аспектами досліджень. Вченими розглянуто: сутність і психологічні механізми адаптації (С. Артёмова, М. Будякіна, А. Русалімова та ін.), структура й етапи адаптації людини (Л. Шпак, Н. Колизаєв, Р. Атаєв та ін.), засоби адаптації (Н. Агаджанян, Л. Корель, І. Мілославова, М. Шабанова та ін.) тощо.

На сьогодні вчені визначають чотири головних види адаптації людини: біологічну, фізіологічну, психологічну та соціальну. Усі вони взаємопов’язані, але в певні періоди життя людини, залежно від інтелекту та умов соціального оточення, домінує певний різновид адаптації.

Проблемі соціально-психологічної адаптації присвячені праці С. Артёмової, Ф. Василюка, Г. Мельникова, А. Петровського, Н. Саліхової, Н. Свиридова, М. Шабанова та ін. Процес соціально-педагогічної адаптації досліджено

І. Доценко, Е. Морозовою, О. Новиковою та ін. Питання соціально-педагогічної адаптації дітей-інвалідів висвітлено в працях Б. Вульфа, Г. Гусева, В. Циренова та ін. Водночас адаптація до умов соціального середовища дітей, які мають мінімальні порушення у сфері психофізіології, зокрема затримку психічного розвитку, вивчено недостатньо.

Мета статті – розкрити співвідношення понять соціалізації та соціальної адаптації, а також значення соціальної адаптації в житті дитини, яка має порушення у сфері психофізіології.

Традиційно поняття “адаптація” пов’язано з біологічною сутністю людини: вмінням пристосовуватися до умов навколишнього середовища. У довідковій літературі термін “адаптація” (від лат. *adapto* – пристосовую) визначається як пристосування організму та його органів до природних умов [1, с. 19]. За словами В. Цирянова, “основою адаптації є реакції організму, які спрямовані на збереження внутрішнього простору” [2, с. 18]. Учений вказує, що процеси адаптації мають починатися з фіксації різниці між існуючим рівнем адаптивності (резистентності) організму і рівнем, необхідним у конкретних умовах. Унаслідок таких дій в індивіда відбувається сукупність процесів, кінцевий результат яких – досягнення організмом необхідного рівня адаптивності. Також він зауважує, що адаптивність як якість людської психіки полягає в перетворенні власного духовного всесвіту, форм і засобів шляхом взаємодії людини із природою та/або суспільством відповідно до умов навколишнього світу, що змінилися.

Життєдіяльність людини, процес її соціалізації охоплює широкий діапазон ситуацій, у тому числі проблемних, для розв’язання яких особа застосовує механізми адаптації. Тому науковці, досліджуючи процес соціалізації людини, використовують паралельно обидва поняття, визначаючи соціалізацію як опанування і створення умов життєдіяльності, а адаптацію – як пристосування індивідуума до умов середовища (природного або суспільного).

Аналіз вітчизняної й зарубіжної психолого-педагогічної наукової літератури дає підстави стверджувати, що існують різні погляди на спільне й відмінне в цих явищах. У педагогіці процеси соціалізації, адаптації до соціальних умов, соціальна адаптація визначаються як рядоутворювальні. Так, І. Андреева, досліджуючи ці наукові явища, висловлює думку, що адаптація й соціалізація – взаємозалежні та взаємопов’язані складові процесу, завдяки якому здійснюється взаємодія особи та суспільства, причому адаптація є умовою для соціалізації й полягає в пристосуванні людини до нової для неї предметної діяльності [3, с. 66]. Б. Паригін вважає, що адаптація є частиною соціалізації і являє собою багатогранний процес, який містить “як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда до соціального середовища” [4, с. 164–165].

М. Галагузова, В. Данюшенков, І. Зверева, О. Зотова, І. Кряжева та інші вчені розглядають соціалізацію як необхідну умову для адаптації індивіда в суспільстві, яка зумовлена, насамперед, впливом на людину соціального середовища. Тобто, на їхню думку, соціалізація передує адаптації, створює умови для адаптації до соціального простору. В. Данюшенков ствержує, що адаптація – це “процес трансформації особи під час урівноваження індивіда із середовищем” [5, с. 42].

Б. Вульф, Е. Дюркгейм, Н. Єрмоленко, І. Кон, А. Мудрик, Б. Паригін, А. Петровський, Н. Рубцов та інші, використовуючи термін “соціальна адаптація”,

розглядають її, насамперед, як складову соціалізації індивіда. На їхню думку, для людини соціальна адаптація є базою для повноцінного виконання різних соціальних функцій та ролей, з обов'язковим засвоєнням норм і вимог соціального середовища. І. Зверева визначає основу соціальної адаптації як “процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграції особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища” [6, с. 7]. Долучаючись до цього дискурсу, Н. Рубцов висловлює таку думку: “В широкому значенні соціальна адаптація розуміється як процес і результат зустрічної активності суб'єкта і соціального середовища, що передбачає узгодження вимог і очікувань соціального оточення щодо людини з її установками й соціальною поведінкою, а також узгодження самооцінок і домагань людини з її можливостями та реальностями соціального середовища” [7, с. 9–10].

Поділяючи думку М. Галагузової, М. Гур'янової, Р. Литвак та інших, ми вважаємо, що саме адаптація передуює соціалізації. Здатність адаптуватися до навколишнього середовища є вродженою властивістю людини, яка забезпечує пристосування індивідуума до навколишнього середовища, що постійно змінюється. У вузькому особистістному значенні соціалізація для людини на початковому етапі онтогенезу полягає у вмінні пристосовуватися до соціального середовища, у подальшому – у формуванні навичок аналізу та оцінювання соціальних умов з метою свідомого вибору та створення для себе комфортного соціального простору. У цьому контексті психофізіологія є фундаментом успіху адаптації і, як наслідок, соціалізації індивідуума. Будь-яке мінімальне порушення у сфері психофізіології людини ускладнює адаптаційні процеси та соціалізацію.

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що психофізіологічні вади дитини можна коригувати за умови цілеспрямованого вибору або моделювання того чи іншого навчального середовища. Свідомо створюючи в процесі навчання певну ситуацію, яка потребує використання адаптаційних можливостей дитини, ми коригуємо її адаптаційні механізми і, тим самим, розвиваємо здатність до соціалізації. При цьому слід пам'ятати, що кількість моделей педагогічного впливу на школяра обмежена, на відміну від життя, тому соціалізація як процес взаємодії індивідуума із соціальним оточенням набагато складніший, ніж адаптація дитини до навчання. У свою чергу, соціально-педагогічна адаптація – це активний творчий процес пристосування й звикання школяра до умов навчального середовища, а також прилаштування середовища до дитини.

Будь-яка людина від народження має певний спектр вроджених програм поведінки. У ході онтогенезу, сприймаючи й досліджуючи вимоги соціума, вона поступово проводить селекцію природних моделей та формує для себе нові схеми поведінки. Кожна конкретна ситуація змушує її знов і знов застосовувати індивідуальні адаптаційні навички і здібності, спираючись на власний досвід та вимоги суспільства, інформація про яке надходить до індивідуума з різних джерел. Поступово, у ході власного розвитку й самовдосконалення людина усвідомлює, що сама може створювати для себе певні умови (місце роботи, власна родина, друзі тощо) життєдіяльності. Тому, якщо в матеріальному житті ми маємо досить жорсткі обмеження, то духовний розвиток обмежується лише самою людиною, її психофізіологією й морально-етичними нормами. У цьому виявляєть-

ся перехід від об'єктивної сторони соціальної адаптації до суб'єктивної, в якій провідною є активна роль людини, її бажання або небажання засвоїти існуючі соціальні цінності.

Тому навчання дитини є не тільки процесом здобуття певних знань і вмінь, а й можливістю відпрацювати універсальні моделі поведінки за допомогою сформованого та досить чітко регламентованого соціального оточення, розвинути власні ресурси завдяки впливу дорослих та однолітків.

Зміни зовнішньої діяльності, перетворення внутрішнього всесвіту, розкриття й реалізація прихованих потенцій, які сприяють повноцінному входженню індивіда в процеси соціальної адаптації, здійснюються завдяки застосуванню різних форм соціальної адаптації (діяльність, спілкування та самосвідомість), які розглядаються як три вектори соціалізації. Моделюючи навчальний простір, педагог повинен чітко розуміти їх структуру.

На думку І. Андрєєвої, “спілкування, навчання, гра і праця – це константи соціальної діяльності й окремі етапи в комплексі розвитку будь-якого індивідуума в дитинстві” [8, с. 133]. Залежно від стану власної психофізіології він підсвідомо обирає для себе той чи інший вид діяльності, що домінує. Особа в нормі, успішно розвиваючись, від власних потреб, через засвоєння мотивів для прийняття рішення доходить до реалізації цих рішень. Оцінюючи й підсумовуючи власну діяльність, людина порівнює її результат з власною моделлю, зразками діяльності інших, нормами та вимогами суспільства, тим самим створюючи власне соціальне коло й соціальний простір для інших, тобто соціалізуючись. Будь-які порушення психофізіології зумовлюють зупинку на тому чи іншому етапі її розвитку або порушення в проекції та оцінюванні власної діяльності. Це, у свою чергу, гальмує розвиток людини.

Процес спілкування – це потреба й окремий вид діяльності особи. Соціальне спілкування за допомогою контакту індивіда з окремими особами або соціальними групами розширює коло засвоєваних соціальних цінностей, норм і вимог формування “Я-концепції” тощо. Порушення у сфері психофізіології дитини автоматично звужує коло її спілкування, зумовлює її відокремлення, тим самим ускладнює процес адаптації та соціалізації.

Сформована соціальна самосвідомість, за допомогою якої індивідуум досягає власної соціальної ідентичності, на нашу думку, є кульмінацією соціальної адаптації людини. Усвідомлення себе як активного та відповідального за власне життя громадянина є не лише показником рівня соціальної самосвідомості, а й стану адаптивності її психофізіології. Тому саме розвиток адаптаційних навичок дитини потребує особливої уваги в педагогіці.

У наш час питання адаптації школярів досліджують Г. Кумаріна, М. Алієв, Ш. Гаджиєв та ін. [8; 9]. Аналіз їхніх праць дає змогу визначити перелік чинників, що дезадаптують дитину в ході навчання:

- необхідність пристосовуватися до нових психофізіологічних навантажень;
- прискорення ритму життя;
- індивідуальний “інформаційний вибух”;
- напруження в процесі навчальної праці;
- суперечність між власними інтересами, бажаннями й запитам суспільства;

- нечітке ставлення до них суспільства;
- необхідність здобувати навички до навчання тощо.

На нашу думку, вказані чинники здатні за відповідних умов організації навчального простору активізувати адаптаційні механізми дитини, і тим самим, підвищувати ефективність навчання. Отже, педагогічний процес має бути спрямованим, насамперед, на розвиток адаптаційних ресурсів дитини в процесі навчальної діяльності. Для цього він повинен будуватися на засадах, які дають змогу активізувати адаптаційну систему учнів, сприяють засвоєнню ними існуючих у суспільстві норм і традицій, коригують потреби та систему цінностей, створюють умови, за яких відбуваються зміни власної соціальної ролі, змісту й кола спілкування. Навчальний процес, побудований на таких засадах, допомагає учням формувати навички більш гнучкої регуляції власної поведінки, потреб для самоствердження в соціумі. Особливо це положення важливе для навчання молодших школярів з мінімальними порушеннями психофізіології.

Результативність та якість адаптації дитини педагог може оцінити, порівнюючи засоби мислення й форми вербального спілкування учня, які він використовує в ході навчання. Залучення дитини до навчальної діяльності сприяє перебудові мислення, посиленню функцій психіки (увага, пам'ять, зорове сприйняття тощо), збільшенню емоційного напруження, тренуванню волі, реалізації природних задатків та здібностей, тому успіх адаптації учня зумовлюється станом його психофізіології. Узагальнюючи дослідження сучасних науковців, ми визначаємо три головні групи психічних ресурсів:

- когнітивна – включає всі процеси, пов'язані з пізнанням (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уява тощо);
- емоційна – складається з різноманітних почуттів і емоційних станів (неспокій, стурбованість, співчуття, схвалення, осудження тощо);
- практична (поведінкова) – визначає свідомо обраний напрям діяльності.

Ми можемо визначити, що рівень психофізіології індивідуума (у нормі або відхиленні) безпосередньо впливає на його розвиток і адаптацію. Вони, у свою чергу, визначають структуру, зміст, методи та прийоми, за допомогою яких педагог має створювати навчальне середовище, сприятливе для результативної адаптації учня й максимальної мінімізації відхилень у сфері його психофізіології. Дослідженню процесів адаптації та соціалізації дітей з мінімальними порушеннями у сфері психофізіології в процесі навчання буде присвячена наша подальша робота.

Висновки. Адаптація – найважливіший процес пристосування людини до умов навколишнього середовища, в ході взаємодії зі всією сукупністю соціальних явищ.

Психофізіологія дитини є головним фактором, який визначає результативність її адаптації до соціального життя.

Адаптація – перша сходинка соціалізації особи в онтогенезі. Успіх соціалізації дитини безпосередньо залежить від її адаптаційних можливостей.

Педагогічний процес, особливо той, що розрахований на дітей з мінімальними порушеннями в психофізіології, повинен сприяти розвитку їхніх адаптаційних механізмів і будуватися на засадах урахування існуючого рівня адаптації та соціалізації.

Література

1. Аберкомби Н. Социологический словарь : пер. с англ. / Н. Аберкомби, С. Хилл, Б. Тернер. – Казань : Изд-во КГУ, 1997. – 670 с.
2. Цырянов В.Ц. Социально-педагогическая адаптация детей с ограниченными возможностями здоровья в учебной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук / В.Ц. Цырянов. – Улан-Уде, 2006. – 183 с.
3. Андреева И.Н. Антология по истории и теории социальной педагогики / И.Н. Андреева – М. : Академия, 2000. – 176 с.
4. Парыгин Б.Д. Научно-техническая революция и личность. Социально-психологические проблемы / Б.Д. Парыгин. – М. : Политиздат, 1978. – С. 164–165.
5. Данюшенков В.С. Теоретические аспекты формирования активности школьника в обучении / В.С. Данюшенков // Педагогика. – 2008. – № 5. – С. 38–44.
6. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І.Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
7. Рубцов Н.М. Педагогические условия социально-профессиональной адаптации старшеклассников сельской школы : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Н.М. Рубцов. – Иркутск, 2008. – 20 с.
8. Андреева И.Н. Антология по истории и теории социальной педагогики / И.Н. Андреева – М. : Академия, 2000. – 176 с.
9. Кумарина Г. Школьная дезадаптация: признаки и способы предупреждения / Г. Кумарина // Социальная педагогика. – 2007. – № 3. – С. 79–88.
10. Алиев М.Н. Педагогические условия предупреждения и преодоления подростковой дезадаптации / М.Н. Алиев, Ш.А. Гаджиев // Педагогика. – 2009. – № 7. – С. 67–71.

ШИРІНА О.О.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ”

Процеси глобалізації економіки, формування інформаційного суспільства, інтеграція української системи вищої професійної освіти у світовий освітній простір, посилення інтегративно-культурного статусу освіти поставили перед українською педагогічною наукою завдання: суспільству потрібні професіонали освітньої сфери – освічені, етичні, заповзятливі люди, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогножуючи їх можливі наслідки, здатні до співпраці, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності за долю країни, прагненням реалізувати її культурну спрямованість. Потреби сучасної освітньої практики породжують необхідність у полікультурній підготовці педагога, який не тільки виступає посередником між учнем і культурою, а і сприяє формуванню в молодого покоління готовності жити, діяти у відкритому загальноцивілізаційному культурному просторі.

Вирішення цього завдання потребує принципово нового підходу до професійної освіти майбутніх учителів, який би ґрунтувався не лише на засвоєнні студентами полікультурних знань, умінь та навичок, а й формував би в них ціннісне ставлення до полікультурного компонента професійної освіти, повагу до інших людей, поєднання етнічної ідентичності та терпимості до інших національностей, сприяв би розвитку глобального погляду на людство як жителів однієї планети, особистісного досвіду щодо створення власних стратегій адаптування в полікультурному середовищі.

Філософський і культурологічний аспекти ціннісного ставлення до навколишнього світу розкрито в працях С. Анісімова, В. Алексєєва, І. Брехмана, Б. Єрасова, А. Здравомислова, М. Кагана, В. Казначєєва, Д. Леонтєєва, І. Смирнова, Е. Фромма, М. Шелера та ін. Психологічні засади проблеми ціннісного ставлення взагалі розглянуто в дослідженнях О. Леонтєєва, В. М'ясищева,